

STAV ČESKÉ PSYCHOLOGICKÉ DIAGNOSTIKY A EVROPSKÝ MODEL RECENZE TESTU

Zamyšlení nad některými problematickými aspekty české psychodiagnostiky a možnostmi vyrovnání se s nimi

TOMÁŠ URBÁNEK

Psychologický ústav AV ČR, v.v.i.

Článek se věnuje několika problematickým otázkám české psychodiagnostiky, zejména problémům při standardizaci metod. Nabízí Evropský model recenze testu jako nástroj pro řešení těchto problémů – recenze jednotlivých metod provedené podle tohoto modelu jako východiska pro diskusi a následné zlepšování problematických stránek těchto metod.

V 0. čísle časopisu Testforum (<http://www.testforum.cz/>) jsme zveřejnili český překlad Modelu recenze podle EFPA pro popis a hodnocení psychologických testů, formulář recenze testu a poznámky pro recenzenty, který budeme nadále zkráceně nazývat „Evropský model recenze testu“ (EFPA, 2009) a vyjádřili záměr vycházet z něho při posuzování psychodiagnostických metod používaných v České republice. Vede nás k tomu poměrně široce sdílený názor, že stav české psychodiagnostiky není (velmi eufemisticky řečeno) optimální, ať už ho budeme posuzovat z odborných nebo etických hledisek. Stává se, že některé firmy, instituce, ale i jednotlivci nabízejí služby založené na používání metod, které nejsou standardizované, nebo je používají způsobem, který má daleko k správné praxi, pokud přímo nejsou v rozporu s etikou práce psychologa.

Je mi jasné, že předchozí odstavec se může leckoho dotknout, protože problematické stránky naší profese nebývají řešeny formou článku v časopise (natož internetovém). Nechci tvrdit, že neexistuje množství psychologů, kteří se snaží vykonávat svoji diagnostickou práci v rámci možností na vysoké odborné a etické úrovni, ale příklady špatné praxe a problémy oboru přitahují pozornost násobně více než jeho bezproblémové oblasti. A zejména, důsledky špatné praxe znamenají často zmařené životní šance zcela konkrétních lidí. O tom, že problémy neexistují, podle mne může být přesvědčen pouze člověk bez kontaktu s realitou.

Příčin tohoto stavu je jistě více a lze nad nimi diskutovat. Jednou z nich je podle (nejen) mého názoru neexistence závazných pravidel. Traduje se sice například, že psychodiagnostickou metodu může administrovat, natož vyhodnocovat nebo dokonce interpretovat pouze psycholog, ale je známo, že tomu tak v mnoha případech nebývá, resp. že se toto pravidlo porušuje. Důvodem je mimo jiné fakt, že dodržování tohoto pravidla nelze žádným způsobem vynutit. Není součástí žádného profesního kodexu (aspoň mi o tom není nic známo), neexistují sankce v případě jeho porušení, a v důsledku toho neexistuje ani žádná instance, ke které by se případný stěžovatel dovolal. Navíc může být porušování tohoto pravidla motivováno úsporou nákladů.

Tento článek si ale neklade za cíl řešit všechny nešvary české psychodiagnostiky. Chce se zcela konkrétně zaměřit na jedno často porušované pravidlo: že metody používané v psychodiagnostice mají být standardizované. Toto pravidlo je dostatečně známé z odborné literatury (např. z každé knihy věnované psychometrice nebo teorii testů vydané v posledních několika desetiletích) a je hlavním a nejdůležitějším kritériem, které odlišuje vědecky podložené psychodiagnostické metody od „dotazníků“, „testů“ a „kvízů“ zveřejňovaných ve společenských a bulvárních časopisech a na internetu, popř. (jak mi napovídají kolegové) od

metod používaných ve školách pro pedagogicko-psychologickou diagnostiku, zájmovými skupinami za účelem vytváření různých „elitních“ klubů nebo od výukových demonstrací pro laiky.

I přes to, že termín standardizace (a související termín standard) by měl být odborné veřejnosti dostatečně známý, setkáváme se často s nepochopením. V připravované knize Psychometrika (Urbánek, Denglerová, Širůček, v tisku) jsme identifikovali celkem tři různé významy pojmu standardizace. Upozornění na odlišné chápání pojmu standardizace v širším a užším slova smyslu uvádí už Říčan (1977) ve svých skriptech.

Standardizace I: Pod prvním (nejpovrchnějším) pojetím standardizace se uvádí fakt, že metoda je přesně popsána, je uvedeno, jak má vypadat např. testový materiál, pomůcky nebo testový sešit, na jakém papíře, v jakých barvách a jakým písmem apod. Kromě toho je jasně definováno, jak má být metoda používána, tzn. komu, kým a za jakých podmínek smí být administrována, jak má být vyhodnocována a co znamenají získané výsledky.

Každého jistě napadne, že požadavky takto chápané „standardizace“ lze s relativně malým úsilím splnit i u libovolného „testu“ z internetu nebo společenského časopisu. Toto pojetí standardizace je tedy nedostatečné.

Standardizace II: Druhé pojetí (klamavé) se spokojuje s existencí jakýchkoli norem ve smyslu popisu, jakých výsledků dosahují respondenti z nějakých jasně definovaných skupin. Ani tento požadavek není obtížné splnit, stačí jen použití metody spojit se sběrem dat a elementární statistickou prezentací výsledků. Setkal jsem se např. s tím, že firma (resp. firmou zaměstnaní psychologové) si vytvořila vlastní „test“, pro který bez jakéhokoli ověření vytvořila tabulky norem a na jejich základě rozhodovala o přijetí nebo nepřijetí uchazeče o zaměstnání.

Aby nedošlo k nedorozumění – nezpochybňuji právo jakékoli soukromé firmy rozhodnout v souladu s platnými zákony o přijetí nebo nepřijetí kohokoli do zaměstnání. Je však zcela odborně a eticky nepřijatelné, aby podobnou praxi vykonávanou v rozporu s odbornými kritérii prováděli držitelé psychologického diplomu, protože tím škodí pravděpodobně všem zúčastněným stranám – zmíněným uchazečům o zaměstnání, zmíněné firmě, které vybírají zaměstnance na základě pochybných kritérií, a nikoli v poslední řadě celému oboru psychologie.

Standardizace III: Teprve třetí (komplexní) pojetí standardizace je tím, které máme na mysli, pokud uvažujeme o psychodiagnostických metodách. Součástí tohoto pojetí jsou i obě pojetí předchozí. Je jistě důležité, aby metoda byla např. prezentována vždy stejným způsobem, aby byla stejným způsobem administrována a vyhodnocována atd. (standardizace I), a aby existovala velmi jasná očekávání týkající se toho, jaké výsledky lze získat od různých skupin respondentů (standardizace II), to ale nestačí. Vzhledem k problematičnosti pojetí měření v psychologii je přinejmenším nutné nejdříve prokázat, zda metoda měří daný atribut (validita a validizace) a s jakou přesností (reliabilita). Současně je nutno vyřešit všechny speciální otázky, které mohou nastat v souvislosti s testováním specifických charakteristik. To je pojetí uváděné např. ve Standardech pro pedagogické a psychologické testování (AERA, APA, NCME, 2001), ale je doporučováno i Mezinárodní testovou komisí a Stálou komisí pro testy a testování při EFPA (webová stránka s materiály je na adrese <http://www.efpa.eu/professional-development/tests-and-testing>).

Evropský model recenze testu, jehož český překlad byl publikován v 0. čísle tohoto časopisu, je jedním z výsledků práce Stálé komise pro testy a testování při EFPA (viz např. Urbánek, 2009). Jedná se o nástroj, inspirovaný praxí v několika evropských zemích (Velké Británii, Nizozemí a Španělsku), na základě kterého je možné postupně projít a posoudit

všechny relevantní aspekty psychodiagnostických metod. A právě tento nástroj chceme začít používat k posuzování standardů psychodiagnostických metod používaných v České republice.

Samotný proces recenze má probíhat tak, že každou psychodiagnostickou metodu posuzují dva nezávislí recenzenti, kteří svoji práci předkládají editorovi recenze dohlížejícímu na to, aby při své práci na nic nezapomněli, aby jejich závěry byly podloženy argumenty apod. Výsledkem recenze je pak doporučení týkající se toho, k jakým účelům má nebo smí být metoda používána.

My ale chceme Evropský model recenze testu používat především jako východisko pro diskusi o možných postupech, které by vedly ke zlepšování psychodiagnostických metod. Jakmile budeme mít k dispozici tak detailní rozbor, jaký model recenze poskytuje, můžeme namísto verdiktů „Pouze výzkumný nástroj. Ne pro užití v praxi.“ nebo „Vyžaduje další vývoj...“ (viz EFPA, 2009) navrhnout například následující opatření:

- Rozšíření manuálu o relevantní informace o provedených výzkumech
- Výzkum směřující k ověření různých aspektů validity a reliability metody
- Rozšíření normativních dat

Uvedené možnosti představují jen zárodek možností, které mohou z navrhovaných postupů vyplynout. Další požadavky mohou vzejít z konkrétních oblastí praxe, pokud vznikne zájem s námi spolupracovat. Jako minimální možnost se nabízí např. propojení výuky a praxe prostřednictvím studentů zpracovávajících svoje diplomové práce.

Evropský model recenze testu uplatňovaný jako soubor kritérií a současně nástroj kritické reflexe stavu české psychodiagnostiky tak může přinést podněty pro zlepšení teorie i praxe tohoto oboru. Věříme, že samotná diskuse o diagnostických metodách může přispět i k lepší koordinaci úsilí vynakládaného na zlepšení jednotlivých metod.

Literatura

- American Educational Research Association, American Psychological Association, National Council on Measurement in Education (2001). *Standardy pro pedagogické a psychologické testování*. Praha: Testcentrum.
- European Federation of Psychologists' Associations (2009). *Model recenze podle EFPA pro popis a hodnocení psychologických testů. Formulář recenze testu a poznámky pro recenzenty, Verze 3.41*. Testforum, 0. Dostupný z WWW: <<http://www.testforum.cz/>>.
- Říčan, P. (1977). *Úvod do psychometrie*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Urbánek, T., Denglerová, D., Širůček, J. (v tisku). *Psychometrika*. Portál.
- Urbánek, T. (2009). *Stálá komise pro testy a testování při EFPA*. In Heller, D.; Charvát, M.; Sobotková, I. (Eds.), *Psychologické dny 2008: Já & my a oni*. Brno: FSpS MU a ČMPS, 2009, 1-8.

doc. PhDr. Tomáš Urbánek, Ph.D.
Psychologický ústav AV ČR, v.v.i.
Veveří 97
602 00 Brno
e-mail: tour@psu.cas.cz